

УДК 330.341.1

Зянько В.В., к.е.н., доцент.

ІННОВАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Охарактеризована особливість сучасного етапу науково-технічного прогресу. Виявлені основні причини низької інноваційної активності вітчизняних підприємств. Обґрунтована необхідність активізації інноваційної діяльності в Україні та запропоновані заходи та напрямки її розвитку.

The paper characterizes the peculiarity of the present-day stage of scientific and technical progress. There had been determined the key reasons for low innovational activity of the Ukrainian enterprises. The necessity for the activization of the innovational activity in Ukraine had been backgrounded and the activities aimed at its development had been suggested.

Трансформація економічних відносин, чим характеризується нинішній етап становлення в Україні ринкової економіки, не можна трактувати як явище тимчасове, притаманне лише певному періоду розвитку економічної системи. Це об'єктивний процес розвитку товарно-грошових відносин і ринку, який відбувається постійно, його неможливо зупинити або завершити. Тому так важливо правильно вибрати напрям трансформації, який сприятиме швидкому і повноцінному формуванню всіх необхідних компонентів ринкової економічної системи, її вдосконаленню. При цьому, безумовно, треба спиратися на світовий досвід і враховувати останні досягнення науково-технічного прогресу. Особливість нинішнього етапу науково-технічного прогресу полягає в тому, що процес трансформації ринкових відносин відбувається в нових умовах

швидкого наростання змін, збільшення ступеня невизначеності, підвищення господарського ризику, до того ж не стихійно, а за активної підтримки і стимулювання з боку держави, яка своїми діями всіляко намагається забезпечити ефективність реорганізації суспільного виробництва. Проте у вітчизняних та зарубіжних дослідників поки немає єдності у думках щодо шляхів переходу від стихійних процесів модернізації реального сектора економіки до його прискореної трансформації за активної участі держави [1]. Хоча зрозуміло, що забезпечити високий рівень ефективності виробництва в умовах динамічних змін, коли рівень визначеності економічних і соціальних явищ дуже низький, можливо лише на основі управління нововведеннями [2].

Стрижнем науково-технічного прогресу є інновація, яка у світовій економічній літературі інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях [3]. Довгий час у нашій країні інноваційна проблематика розроблялася в межах економічних досліджень науково-технічного прогресу. Сьогодні більшість вчених сходяться на думці, що інновацію не можна розглядати лише як кінцевий результат інноваційної діяльності, а що це комплексний процес, який охоплює створення, розробку, доведення до комерційного використання і розповсюдження нового технічного чи якогось іншого рішення, а власне інноваційна діяльність означає доведення науково-технічних ідей, винаходів та розробок до результату, придатного для практичного застосування [4]. Звідси можна зробити висновок, що розповсюдження, акумуляція та передача, одним словом – поширення (дифузія) нових виробів, технологій, методів організації виробництва і управління є напрямом здійснення інноваційної діяльності як однієї із видів творчої діяльності, спрямованої на створення нового чи вдосконаленого продукту або технологічного процесу, або вироблення нового підходу до надання соціальних послуг. Саме такий напрям економічного розвитку диктує нинішній науково-технічний прогресу і йому мусить бути підпорядкований процес трансформації ринкових відносин в Україні.

Інноваційна діяльність у промислово розвинених країнах є нині пріоритетним видом економічної діяльності і всіляко заохочується та підтримується державою. В усіх індустріально розвинених країнах світу саме держава визначає пріоритети розвитку науково-технічного прогресу і стратегії їх реалізації [5]. Переважно за рахунок інвестування інноваційних процесів економічно розвинуті країни забезпечують сьогодні приріст валового національного продукту. 85-90% такого приросту припадає на виробництво наукомісткої продукції [6]. На відміну від України, де частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва становить лише 5,1% , або 11,2 млрд. грн.[7]. Як бачимо, співвідношення потужності держав та міжнародна вага країни в сучасному світі визначаються не тільки і не стільки наявністю тих чи інших традиційних виробничих ресурсів, скільки порівнянням інноваційних можливостей та вмінням ефективно їх використовувати.

Стрімкий поступ сучасного науково-технічного прогресу суттєво трансформує звичний економічний устрій і прискорює потребу у розробці нових технологій і виробництв. Сьогодні межі між бідними і багатими державами визначає рівень розвитку і динамізм інноваційної сфери – науки, наукомістких галузей і компаній, світових ринків технологій. Саме він створює основу стійкого економічного зростання. Технологічний процес змінює не тільки масштаби і структуру виробництва індустріально розвинених держав, але й чинить великий вплив на якість життя, взаємини людей, їх ставлення до довкілля. Враховуючи глибину нинішніх глобальних екологічних проблем, ефективним економічним розвитком не можна вважати такий, що відбувається не на основі застосування екологічно чистих, безвідходних технологій. Поширенню безвідходних технологій виробництва покликані сприяти інноваційні дослідження.

Отже, активізація інноваційної діяльності в Україні це шлях до підвищення якості життя громадян, зміцнення міжнародної конкурентоспроможності, бережного ставлення до довкілля.

Із загостренням на світовому ринку конкуренції і прискоренням з цієї причини науково-технічного та організаційного прогресу для переважного числа підприємств країн, інтегрованих у світову економіку, інноваційна діяльність стає об'єктом підвищеної уваги, реально служить могутнім катализатором їх розвитку і надійною гарантією високоефективного бізнесу. Такі підприємства виступають індикатором реалізації державної інноваційної політики. На жаль, цього поки що не можна сказати про українські підприємства, які в переважній більшості проявляють дуже низьку інноваційну активність. Так, у 2002 році інноваційну діяльність здійснювало лише кожне десяте вітчизняне промислове підприємство, у 2003 – кожне восьме, або 12,7% загальної їх кількості. До того ж для 80,1% підприємств, що займались нововведеннями, основним напрямком інноваційної діяльності у 2003 році були не технологічні а продуктові інновації [7]. Це є підтвердженням того, що економіка України продовжує розвиватися без суттєвого використання результатів наукових досліджень. Такою ж негативною залишається тенденція інноваційної діяльності і на Вінниччині. Так, за даними обласного управління статистики, якщо у 2002 році на Вінниччині інноваційну діяльність здійснювало 99 промислових підприємств, що становило 26,8% від їх загальної кількості, то у 2003 році їх число зменшилося до 93. Якщо у 2003 році частка інноваційної продукції склала 4,5% від загального обсягу, тобто дорівнювала 147676,12 тис. грн., то у 2003 році обсяг інноваційної продукції знизився до 95266,5 тис. грн., і становив лише 2,7% до загального обсягу промислової продукції [8].

Основними причинами низької інноваційної активності вітчизняних підприємств є, на наш погляд, перш за все обмежений обсяг власних фінансових ресурсів, за допомогою яких фінансуються інновації, та низький рівень ресурсного потенціалу вітчизняної банківської системи. Адже у 2002 році у структурі джерел фінансування технологічних інновацій промислових підприємств у Вінницькій області власні кошти підприємств становили 57,8%, кошти іноземних інвесторів – 35,5%, комерційними банками під технологічні

інновації було надано кредитів на суму 1131,3 тис. грн., що становило лише 4,2% від загальної суми витрат. Неохоче, на жаль, вкладають в інноваційні проекти кошти вітчизняні інвестори – 2,2%. У зв'язку з цим ускладнюється проблема залучення внутрішніх інвестицій, що тягне за собою зменшення обсягів капітальних вкладень в економіку, зменшення їх частки у валовому внутрішньому продукті, зростання фізичного і морального зношення основних виробничих засобів. На кінець 2000р. ступінь зношення основних виробничих засобів у промисловості становив 48,8% [9], що свідчить про глибоку технологічну відсталість, яка не може не відобразитися на зниженні ефективності виробництва продукції.

Іншою причиною низьких показників інноваційної активності є недостатня увага до неї місцевих органів влади і загалом держави, нерозуміння чи неприйняття сучасних світових тенденцій інноваційного розвитку. З місцевих бюджетів технологічні інновації практично не фінансуються, а з державного бюджету у 2004 році на розробки найважливіших новітніх технологій та фінансову підтримку підготовки наукових кадрів у сфері економіки і торгівлі заплановано виділити лише 2138,2 тис. грн. [10], що вкрай недостатньо.

До негативних ознак власне самого процесу впровадження інновацій в нашій країні треба віднести те, що вітчизняна інноваційна продукція має досить короткий життєвий цикл. Це не лише зумовлює її низьку конкурентоспроможність, але й блокує розвиток національного інноваційного комплексу й прикладної науки, створює реальну небезпеку виникнення технологічної залежності вітчизняної промислової продукції від іноземних розробок [11].

Дещо виправити економічне становище в інноваційній сфері можна за рахунок залучення іноземних інвестицій. Світовий досвід показує, що в окремих країнах це є вагомим фактором підвищення активності інноваційної діяльності. Завдяки вигідному географічному розташуванню і не в останню чергу через порівняно дешеву та кваліфіковану робочу силу Україна викликає

зацікавленість іноземних інвесторів. Але, слід пам'ятати і про те, що іноземне інвестування має також свої недоліки. По-перше, залучення прямих іноземних інвестицій веде до того, що довготермінові зв'язки, які встановлюються при цьому між резидентами, відображають перш за все інтереси тих, хто інвестує, і посилюють контроль іноземних організацій за розвитком вітчизняної економіки [12]. А по-друге, з боку іноземних інвесторів все частіше доводиться помічати випадки нечесної конкуренції, коли іноземна компанія скуповує контрольний пакет акцій українського акціонерного товариства з метою усунення з ринку наявного чи потенційного конкурента. По-третє, частішають, на жаль, випадки, коли іноземні компанії використовують вітчизняні підприємства як переробні центри, виготовляючи на них продукцію, призначену для експорту. Наслідком таких дій є забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів регіону. Функціонування таких підприємств завдає збитків довкіллю і здоров'ю наших громадян. Вітчизняні дослідники привертають увагу до того, що українське суспільство й економіка формуються у своєрідному системному середовищі негативних зовнішніх ефектів: екологічних, психологічних, демографічних, а також ресурсних, у системі яких фінансово-інвестиційний чинник є досить вагомим [13; 14]. Через те, не ставлячи під сумнів необхідність активного залучення іноземних інвестицій, хочеться наголосити, що всі проблеми, пов'язані з вирішенням питань доцільності іноземного інвестування, повинні відстежуватись місцевою владою з метою недопущення негативного впливу виробництва на екологію області. При використанні іноземного капіталу обов'язково треба здійснювати оцінку рівня екологічної безпеки інвестиційних проектів.

Ситуація у сфері інноваційної діяльності безпосередньо пов'язана з розвитком освіти і науки. Їх розвиток повинен стати пріоритетним. Сучасна “нова економіка” – це виробництво і використання нових знань, перетворення їх на повноцінний фактор виробництва, який відіграє провідну роль у системі факторів [15]. Яскравим свідченням економічної важливості знань та науки як галузі, що їх продукує, є величезні обсяги видатків на наукові дослідження

провідних корпорацій світу. Та готовність вітчизняного наукового сектора до супроводу інновації протягом усього її життєвого циклу продовжує погіршуватися. Постійно знижується середня чисельність працівників наукових організацій. Дедалі більше людей з вченими ступенями працює за межами сфери наукових досліджень. Але фактично відбувається скорочення витрат на науку, причому темпи скорочення за останні роки у 1,5-2,8 рази перевищують темпи зростання ВВП та фактичних обсягів державного бюджету. Зокрема, видатки Державного бюджету за розділами “Фундаментальні дослідження в наукових установах” і “Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах” у 2003 р. становили відповідно 23349 тис. грн., і 36266,9 тис. грн. [16]. У 2004 році з Державного бюджету України на ці цілі заплановано витратити відповідно 27485,2 тис. грн., і 48300,2 тис. грн. [10]. З врахуванням рівня зростання ВВП та інфляції за 2003 рік, можна сказати, що фінансування фундаментальних наукових досліджень у 2004 році залишиться на рівні попереднього року. Отже, і сьогодні, коли потреба створення умов для переходу до інноваційної моделі розвитку вже перейшла у стадію предметного обговорення та зафіксована в низці офіційних документів, частка бюджетного фінансування української науки у ВВП залишається бути вкрай низькою. Згідно з висновками Кабінету Міністрів України, на сучасному етапі щорічні фактичні потреби на здійснення науково-технічної та інноваційної діяльності задовольняються не більше ніж на 16%. Таким же незначним продовжує залишатися обсяг державного фінансування освіти. Але ж саме за допомогою освітньої системи, по-перше, формується кадровий потенціал для наукових та інноваційних організацій, по-друге, формується належний попит на інновації шляхом підготовки фахівців, здатних сприймати технологічні чи організаційні інновації, та споживачів, здатних споживати інноваційні продукти.

Отже, особливістю сучасного етапу науково-технічного прогресу є те, що він відбувається в умовах стрімкого збільшення невизначеності і за активної ролі у процесі трансформації ринкових відносин держави. Стійкість і темпи економічного зростання все більше залежать від рівня і динамізму інноваційної

сфери, яка повинна стати пріоритетним напрямком господарської діяльності вітчизняних підприємств і економічної політики держави. Для покращення становища у вітчизняній інноваційній сфері потрібно активно залучати інвестиції, в тому числі іноземні; суттєво збільшити державне фінансування освіти і науки – як галузей, що продукують знання і які є основою інновацій; створити дієву систему пільг та інших форм підтримки підприємств, що розробляють радикальні інновації, втілюють новітні технології тощо.

Література

1. Інтелектуальний розвиток економіки: інноваційний експеримент //Урядовий кур'єр, від 2 лютого 2004 року.
2. Кабаков В.С., Проховник Ю.М., Зубов І.П. Менеджмент: проблеми, програма, рішення. – Лениздат, 1990. – С.48.
3. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов /С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягутин и др. Под ред. Ильенковой С.Д. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – С.30-31.
4. Ланко Олена. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. – К.: ІЕП НАПУ, 1999. – С.38.
5. Коренной А.А., Карпов В.И. Курс инновационного менеджмента. – К.: НИИ Статистика, 1997. – С.31.
6. Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України. Доповідь Президента Л.Д.Кучми //Освіта України. - №17, 4 березня 2003 року.
7. Про соціально-економічне становище України за 2003 рік. Державний комітет статистики України. – К., 2004. – С. 27.
8. Статистичний бюлетень. Економічне і соціальне становище Вінницької області за 2003 рік. – Вінниця, 2004. – С.22.
9. Литвицький В. Економічне зростання 2002 року: перспективи і погрози // Інвестиції: практика та досвід. № 16, 19 серпня 2002 р., с.8-10.
10. Закон України “Про Державний бюджет України на 2004 рік” (Додаток №3) // Голос України. №233, від 09.12.2003 р.
11. Гальчинський А., Гесць В., Семиноженко В. Україна: наука та інноваційний розвиток. – К. – 1997. – С.55.
12. Прямі іноземні інвестиції // Перспективні дослідження. – 2000. – №11.
13. Борщевський В.В. Іноземні інвестиції як чинник регіонального розвитку //Фінанси України. – 2003. - № 10. С. 108-117.
14. Андрійчук В. Теоретико-методологічні аспекти економічної політики в умовах глобалізації / Вплив глобалізації на формування та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України. Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції УАЗТ. – К. – 2002.

- 15.Рижов В. Перспективи інноваційного розвитку України: Зб. наук. ст. за ред. Я.А. Жаліла. К.: Альтерпрес, 2002. – С.27.
- 16.Закон України “Про Державний бюджет України на 2003 рік” (Додаток №3)
// Голос України. №4, від 10.01.2003 р.